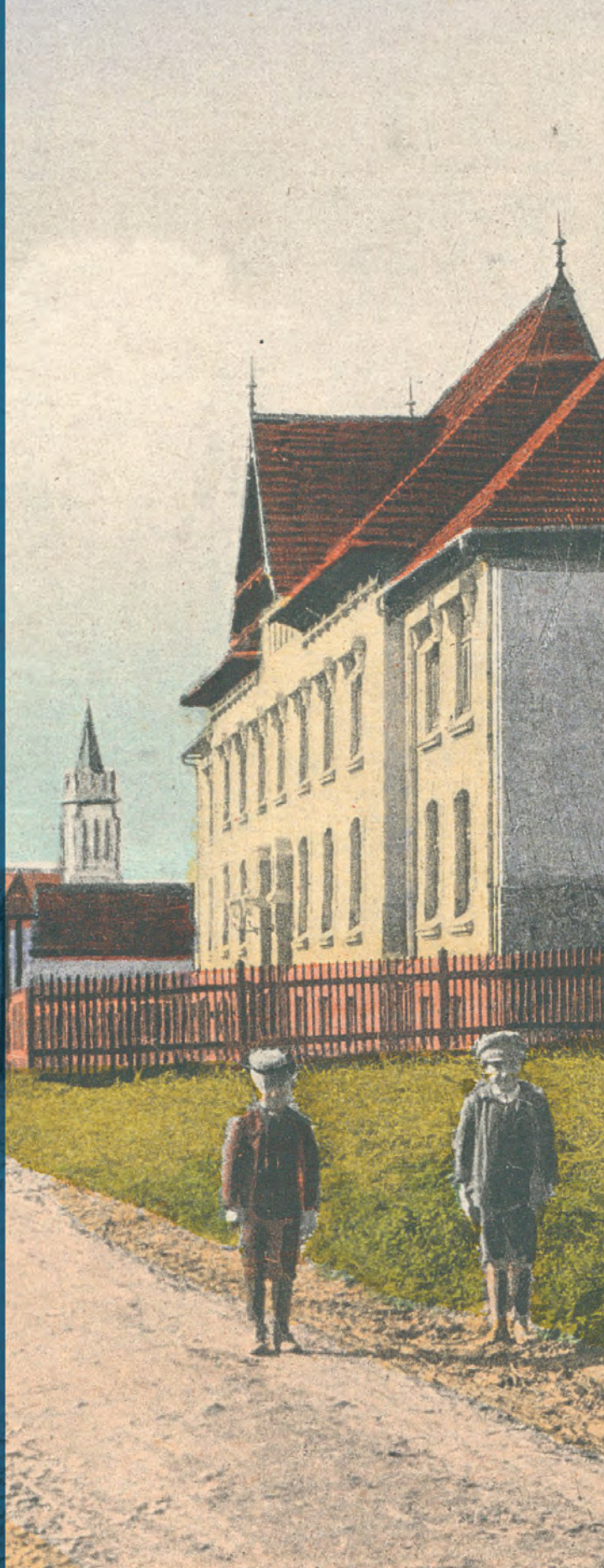

Michał Wójcik

C.k. Sąd
Powiatowy
w Mszanie
Dolnej
w latach
1883–1914

Instytucja i ludzie

*C.k. Sąd Powiatowy
w Mszanie Dolnej
w latach 1883–1914*

Instytucja i ludzie

Tom 10

Michał Wójcik

*C.k. Sąd Powiatowy
w Mszanie Dolnej
w latach 1883–1914*

INSTYTUCJA I LUDZIE

Kraków 2023

Michał Wójcik

 <https://orcid.org/0009-0002-9858-7710>

 michalwojcik1@o2.pl

© Copyright by Michał Wójcik, 2023

Recenzenci

prof. dr hab. Andrzej Dziadzio, UJ

dr hab. Konrad Meus, prof. UKEN

Redaktor naukowy serii

dr Adam Świątek

Opracowanie redakcyjne

Adam Raczyński

Projekt okładki

Paweł Sepielak

ISBN ANK 978-83-968090-1-8

ISBN 978-83-8138-941-9 (druk)

ISBN 978-83-8138-942-6 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381389426>

Na okładce: Sąd Powiatowy w Mszanie Dolnej, pocztówka z lat 20. XX w.,
wydana nakładem Składnicy „Kółek Rolniczych” (źródło: Polona)

Publikacja wydana dzięki wsparciu finansowemu Archiwum Narodowego w Krakowie,
Urzędu Miasta Mszana Dolna, Banku Spółdzielczego w Mszanie Dolnej
oraz Izby Notarialnej w Krakowie

Bank Spółdzielczy
w Mszanie Dolnej

Publikacja rekomendowana przez Samorząd Miasta Mszana Dolna

Współwydawca

**WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA AKADEMICKA**

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

**ARCHIWUM NARODOWE
W KRAKOWIE**

ul. Rakowicka 22E, 31-510 Kraków

tel. +48 12 370 56 00

e-mail: sekretariat@ank.gov.pl

<https://ank.gov.pl>

SPIS TREŚCI

Przedmowa	9
Wstęp	11
Rozdział 1. Sądownictwo w Galicji od połowy XIX w. do 1867 r.	23
Uwagi wstępne	23
1.1. Zarys podstaw prawnych sądownictwa w Galicji w latach 50. XIX w.	24
1.2. Urząd Powiatowy w Tymbarku (następnie w Skrzydlnej) w latach 1855–1867 ..	28
1.3. Reformy sądowo-administracyjne w latach 1860–1868	31
Rozdział 2. Starania o powołanie sądu powiatowego w Mszanie Dolnej	37
2.1. Mszana Dolna w projekcie nowego podziału terytorialnego Galicji na okręgi sądowe	37
2.2. Przebieg starań o utworzenie sądu powiatowego w Mszanie Dolnej w latach 1875–1883	43
2.3. Powołanie sądu w Mszanie Dolnej i rozpoczęcie czynności urzędowych	59
2.4. Powiat sądowy w Mszanie Dolnej	64
Rozdział 3. Skład osobowy Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej	71
Uwagi wstępne	71
3.1. Urzędnicy sędziowscy	72
3.1.1. Kierownicy i naczelnicy Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej	72
3.1.2. Sędziowie powiatowi (od 1909 r.)	79
3.1.3. Sędziowie samoistni (od 1910 r.)	81
3.1.4. Pochodzenie społeczne sędziów i ich życie rodzinne.....	82
3.2. Pomocniczy urzędnicy sędziowscy	84
3.2.1. Adiunkci sądowi.....	84
3.2.2. Pochodzenie społeczne i wykształcenie adiunktów sądowych	87
3.2.3. Auskultanci (praktykanci sądowi)	89
3.3. Urzędnicy kancelarii, pomocnicy i służba sądowa	91
3.3.1. Kanceliści i oficjałowie	91

3.3.2. Pomocnicy kancelaryjni.....	92
3.3.3. Woźni sądowi.....	93
3.3.4. Inni urzędnicy	94
3.4. Konkluzje	97
Rozdział 4. Organizacja wewnętrzna kancelarii sądowej i registratury.	
Księgi hipoteczne. Areszt	101
4.1. Praca kancelarii i registratury sądu powiatowego	101
4.1.1. Uwagi wstępne o kancelarii i registraturze	101
4.1.2. Rzeczywiste zatrudnienie w kancelarii sądowej.....	103
4.1.3. Podział sądu powiatowego na oddziały.....	106
4.2. Prowadzenie ksiąg hipotecznych	109
4.3. Areszt	114
Rozdział 5. Sądownictwo	119
5.1. Sądownictwo w sprawach karnych	119
5.2. Sądownictwo w sprawach cywilnych	128
5.3. Obciążenie sądów powiatowych	136
Rozdział 6. Działalność społeczna i polityczna pracowników sądu	143
Uwagi wstępne	143
6.1. Funkcjonowanie Kasy Sieroczej	144
6.2. Uczestnictwo w stowarzyszeniach oświatowo-kulturalnych	146
6.3. Działalność polityczna sędziego Józefa Ptasia	153
Rozdział 7. Notariat i adwokatura	167
7.1. Podstawy prawne i zakres pracy notariuszy	167
7.2. Notariusze w Mszanie Dolnej	170
7.3. Akta i czynności notarialne	177
7.4. Działalność społeczno-polityczna notariuszy	182
7.5. Adwokatura	189
Rozdział 8. Budowa nowego gmachu sądu powiatowego	201
Uwagi wstępne na temat badań nad powstaniem gmachu sądu w Mszanie Dolnej ...	201
8.1. Infrastruktura sądowa w Galicji na przełomie XIX i XX w.	203
8.2. Warunki lokalowe Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej przed 1912 r.	204
8.3. Okoliczności powstania budynku sądu	206
8.3.1. Działka budowlana. Powstanie projektu i kosztorysów.....	206
8.3.2. Pierwszy konkurs ofert w 1909 r.	213
8.3.3. Spór o lokalizację sądu wiosną 1910 r.	215
8.3.4. Drugi konkurs ofert w 1911 r.	221
8.3.5. Realizacja prac budowlanych.....	224
8.4. Opis budynku sądu i aresztu	228
Zakończenie	237

Aneksy

Aneks nr 1. Podział sądownictwa w obrębie Sądu Krajowego Wyższego w Krakowie według stanu na 1914 r.	241
Aneks nr 2. Skład osobowy Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej w latach 1883–1914.....	245
Aneks nr 3. Biogramy sędziów, adwokatów i notariuszy w obrębie Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej w latach 1883–1914	249
Aneks nr 4	283
Spis tabel	285
Spis ilustracji	287
Spis map	290
Wykaz ważniejszych użytych skrótów	291
Bibliografia	293
Summary	307
Zusammenfassung	311
Indeks osobowy	315
Indeks nazw geograficznych	321

PRZEDMOWA

Szybki rozwój komunikacji umożliwił lepszy dojazd do większych ośrodków miejskich, a rozpowszechnienie Internetu pozwoliło na kontaktowanie się z różnymi instytucjami publicznymi bez wychodzenia z domu. Te nowe zdobycze cywilizacyjne wymagały wprowadzenia zmian w ustroju państwa, a także ustroju sądów powszechnych. Wszystkie dotychczasowe projekty zreformowania sądownictwa zmierzały w kierunku skonsolidowania sądów, zmniejszenia ich liczby i przeniesienia administracji sądowej do sądów usytuowanych w większych ośrodkach. Cel wydawał się oczywisty: oszczędności, ułatwienie zarządzania kadrą, szybsza reakcja na powstałe zaległości w rozpoznawaniu spraw. Tylko czy korzyści, które przynoszą te zmiany, przewyższą potencjalne straty? Być może odpowiedź znajdziemy w monografii Michała Wójcika pt. *C.k. Sąd Powiatowy w Mszanie Dolnej w latach 1883–1914. Instytucja i ludzie*. W książce ukazano odwrotne zjawisko, a mianowicie ulokowanie pod koniec XIX wieku w Mszanie Dolnej sądu, co spowodowało szybki rozwój tego miasteczka, malowniczo położonego w Beskidzie Wyspowym. Warto podkreślić, że książka Michała Wójcika przybliży postać Józefa Ptasia, naczelnika mszańskiego sądu przed I wojną światową, osoby szczególnie zasłużonej dla rozwoju sądownictwa w tym mieście. Na przykładzie sędziego Ptasia można dostrzec, jak ważne znaczenie ma dla instytucji człowiek, który stoi na jej czele.

Niniejsza monografia powinna zainteresować nie tylko sędziów, historyków oraz miłośników dziejów Beskidów, lecz także tych, którzy zarówno z nadzieją, jak i z obawą przyglądają się konsekwencjom galopującego postępu.

Zachęcając Państwa do zapoznania się z książką o Sądzie Powiatowym w Mszanie Dolnej, chciałbym jednocześnie podziękować jej Autorowi za zajęcie się historią miasta, z którym jestem związany rodzinnie i w którym miałem szczęście spędzić szkolne lata.

Rafał Dzyr

Sędzia, zastępca dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w latach 2010–2017, prezes Sądu Apelacyjnego w Krakowie w latach 2017–2023

WSTĘP

Zdaniem Mariana Małeckiego jednym ze wskaźników wzrostu znaczenia danej miejscowości jest umiejscowienie w niej organów władzy, a zwłaszcza władzy sądowniczej¹. W przypadku małych sądów w Galicji powoływanie organów wymiaru sprawiedliwości było jednym z potencjalnych czynników rozwoju miejscowości, w których znalazły się siedziby tych instytucji. Szedł za tym bowiem prestiż, napływ urzędników, konieczność wynajmu pomieszczeń na agendy sądu. Wreszcie przekładało się to na wzrost dochodów przez skierowanie strumienia ludności do centrów powiatów sądowych². Urzędnicy zatrudniani w powstających urzędach pobudzali rozwój społeczny oraz współtworzyli elitę polityczną na poziomie lokalnym i krajowym³.

W tym kontekście rok 1883 trwale zapisał się w dziejach Mszany Dolnej. Na podstawie rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 23 marca 1883 r., po wielu latach starań, utworzono sąd powiatowy⁴. W kolejnym rozporządzeniu ministra

¹ M. Małecki, *Tworzenie sądów powiatowych w Galicji jako źródło poznania walorów krajoznawczych prowincji monarchii habsburskiej*, [w:] *Prawne aspekty podróży i turystyki – historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, red. P. Cybula, Kraków 2018, s. 331.

² *Tamże*, s. 341.

³ W. Czachur, *Specyfika elit politycznych w strukturach samorządu terytorialnego w autonomii Galicji na przykładzie ówczesnego powiatu cieszanowskiego*, [w:] *Samorząd terytorialny w Polsce i w Niemczech / Kommunale Selbstverwaltung in Polen und in Deutschland*, red. M-E Geis, G. Grabarczyk, J. Kostrubiec, J. Paśnik, T.I. Schmidt, Warszawa 2015, s. 62.

⁴ Zob.: Rozporządzenie c.k. Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 23 marca 1883 r. dotyczące się zaprowadzenia Sądu powiatowego w Mszanie Dolnej w Galicyi (Dziennik Ustaw Państwa dla Królestw i Krajów w Radzie Państwa Reprezentowanych 1883, nr 40).

z 19 czerwca 1883 r. ogłoszono, że nowo powstały mszański sąd ma rozpocząć swoje czynności urzędowe 1 października 1883 r.⁵ Ta instytucja sądownicza była najważniejszą spośród utworzonych w Mszanie Dolnej w okresie zaboru austriackiego. Jednocześnie oba wcześniej wymienione rozporządzenia ministerialne poprzedziły ciąg wydarzeń, które znacząco wpłynęły na rozwój społeczno-gospodarczy ówczesnej Mszany Dolnej. Już rok później, w 1884 r., otwarto bowiem stację kolei żelaznej i utworzono pierwszy etat lekarza kolejowego. W 1885 r. uruchomiono zaś fabrykę konserw rybnych, należącą do Carla Warhanka⁶. Powstanie sądu powiatowego było bowiem zaledwie jednym z kilku ważnych czynników miastotwórczych, jednak jego powołanie nie przesądzało o sukcesie urbanizacyjnym. Do czynników urbanizacyjnych należały także m.in. szkoły średnie i inne urzędy administracji, których nie powołano w Mszanie Dolnej (np. starostwo powiatowe).

Głównym celem niniejszej książki jest próba monograficznego opracowania organizacji i funkcjonowania Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej jako studium przypadku małego sądu w Galicji. Bardzo ważne było dla mnie przedstawienie jego funkcjonowania w otoczeniu innych instytucji publicznych powiatu limanowskiego, jak i kraju koronnego. Podjąłem jednocześnie próbę przedstawienia wielowymiarowego wpływu, jaki utworzenie instytucji sądowniczej wywarło na rozwój miejscowości, oraz konsekwencji utworzenia na przełomie XIX i XX w. nowego okręgu sądowego w zachodniej części powiatu limanowskiego. Osobno przedstawiam środowisko prawnicze, w tym urzędników sędziowskich, jako fundament nowej warstwy społecznej na prowincji galicyjskiej – kształtującej się na przełomie XIX i XX w. inteligencji. Ważnym tego przejawem było zaangażowanie środowiska w działalność społeczno-kulturalną na obszarze mszańskiego powiatu sądowego. Niniejszą książką chciałbym również przyłączyć się do dyskusji na temat znaczenia wprowadzenia do konkretnej miejscowości administracji, w tym przypadku wymiaru sprawiedliwości, a także skutków dla mieszkańców powiatu⁷.

⁵ Zob.: Rozporządzenie c.k. Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 1883 r. względem rozpoczęcia czynności urzędowych c.k. Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej w Galicji (Dziennik Ustaw Państwa dla Królestw i Krajów w Radzie Państwa Reprezentowanych 1883, nr 118).

⁶ Carl [Karel] Warhanek [Varháněk] (1829–1900), czeski przemysłowiec. Obszerniej o jego fabryce w Mszanie Dolnej piszę w artykule, zob.: M. Wójcik, *Fabryka Konserw Rybnych C. Warhanka w Mszanie Dolnej w latach 1885–1918*, „Zeszyty Rabczańskie” 2022, nr 7, s. 93–104.

⁷ Zob. np. monografię Tomasza J. Lisa poświęconą grupie urzędników polskich w Bośni i Hercegowinie, w której autor przedstawia m.in. urzędników wymiaru sprawiedliwości wraz ze słownikiem, który posłużył mi jako pewien wzorzec aneksu biograficznego zamieszczonego na końcu tej książki. Zob.: T.J. Lis, *Polscy urzędnicy wyższego szczebla w Bośni i Hercegowinie w latach 1878–1918. Studium prozopograficzne*, Kraków 2020.

Zakres czasowy tej monografii obejmuje lata 1883–1914, jednak w rozdziale pierwszym cofam się do konstytucji z 4 marca 1849 r. oraz reform z lat pięćdziesiątych XIX w. – z uwagi na reformy państwa (w tym wprowadzenie w Galicji sądownictwa powszechnego), a następnie – w rozdziale drugim – do wieloletnich starań o utworzenie sądu powiatowego w Mszanie Dolnej. Omawiany okres 31 lat kończy wybuchem I wojny światowej. Tak obraną cezurą jest utworzenie powiatowych struktur Naczelnego Komitetu Narodowego (dalej: NKN) w sierpniu 1914 r. W tym przypadku uzasadniam to koniecznością podjęcia odrębnych badań nad sądownictwem w Mszanie Dolnej w latach 1914–1918 i w okresie międzywojennym.

W opracowaniu kolejnych zagadnień wykorzystałem dostępną literaturę przedmiotu. Od lat dziewięćdziesiątych XX w. utrzymuje się bowiem zainteresowanie badaczy sądownictwem w Galicji na poziomie lokalnym. Ważną próbą syntezy sądownictwa powszechnego w Galicji jest monografia Tomasza i Jacka Kotlińskich⁸. Warte odnotowania są artykuły poświęcone niektórym sądom I instancji w Galicji (sądom powiatowym)⁹ oraz sądom obwodowym, w tym szczególnie w Nowym Sączu¹⁰. Osobnym zagadnieniem są notariusze i adwokaci, którzy działali w otoczeniu sądów krajowych¹¹. Przedmiotem osobnych opracowań były też kancelaria i registratura sądowa¹². Wymieniłem w tych przypisach prace, z których korzystałem najczęściej.

⁸ Zob.: J. Kotliński, T.J. Kotliński, *Sądownictwo powszechne w Galicji 1855–1918*, Jarosław 2016.

⁹ W kontekście studium przypadku sądu powiatowego w Galicji wykorzystałem m.in. badania Grzegorza Zamoyskiego. Zob.: G. Zamoyski, *CK Sąd Powiatowy w Mielcu 1868–1914. Studium z dziejów sądownictwa galicyjskiego*, [w:] *Dzieje lokalne pośród wydarzeń i procesów historycznych*, pod red. K. Haptasia, Mielec 2007, s. 249–270; tenże, *CK Sąd Powiatowy w Nowym Targu 1868–1914. Studium z dziejów sądownictwa galicyjskiego*, „Almanach Nowotarski” 2005, nr 9, s. 58–91.

¹⁰ R.K. Tabaszewski, *Powstanie i organizacja c.k. Sądu Obwodowego w Nowym Sączu w latach 1855–1914*, „Rocznik Sądecki” 2017, t. 45, s. 93–120. Zob. także: T.J. Kotliński, *Sąd Obwodowy w Wadowicach. Jego prezydenci i radcy (1882–1899)*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2015, nr 18, s. 26–41; K. Meus, *Początki Sądu Obwodowego w Wadowicach w XIX w.*, [w:] *Wadowice. Siedem wieków historii*, red. T. Graff, Kraków 2009, s. 103–132.

¹¹ Zob. np.: T.J. Kotliński, *Historia Krakowskiej Izby Adwokackiej (1862–1939)*, Kraków 2011; D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007; R.K. Tabaszewski, *Adwokaci Nowego Sącza do 1945 roku*, Nowy Sącz 2014; tenże, *Adwokatura i adwokaci Nowego Sącza 1770–1918*, „Rocznik Sądecki” 2012, t. 40, s. 51–72.

¹² Zob.: M. Dalecki, *Z dziejów ustroju i kancelarii sądów w środkowej Galicji w latach 1855–1914*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1995, t. 9, s. 97–113; *Kancelaria organów władzy w Galicji. Wybór źródeł*, oprac. A. Górak, K. Latawiec, Lublin 2012.

Dziejom tutejszego sądownictwa nie poświęcano dotąd wiele uwagi. Jeżeli chodzi o Sąd Powiatowy w Mszanie Dolnej – jego zaledwie krótki opis pojawia się na łamach „Krakowskich Zeszytów Sądowych”¹³. Osobną grupę stanowią jednak biogramy Józefa Ptasia (1864–1942), radcy Sądu Krajowego oraz naczelnika Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej¹⁴, dwukrotnie wybieranego do Izby Posłów w austriackiej Radzie Państwa w Wiedniu (1907–1911, 1911–1918)¹⁵. Pojedyncze artykuły biograficzne lub hasła słownikowe poświęcono także niektórym urzędnikom sędziowskim, notariuszom czy adwokatom¹⁶. Cennym źródłem danych biograficznych był słownik *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae*¹⁷, gdzie wymienione są podstawowe informacje na temat przebiegu studiów prawniczych tych urzędników wymiaru sprawiedliwości w Mszanie Dolnej, którzy byli absolwentami Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹³ Zob.: *Siedziby Sądów Apelacji Krakowskiej*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2014, dod. do nr. 3, s. 146–147.

¹⁴ Biogram Józefa Ptasia – jako jednego z dwóch urzędników sędziowskich w Mszanie Dolnej do 1914 r. – znalazł się w *Polskim słowniku biograficznym*. Zob.: A. Szklarska-Lohmannowa, *Ptaś Józef (1864–1942)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, z. 2, red. E. Rostworowski, Wrocław 1986, s. 302–303. Na temat działalności politycznej Ptasia zob. też: A. Wątor, *Liga Narodowa w Galicji-Małopolsce i jej działacze*, Toruń 2020, s. 253–254 (część 2: *Słownik działaczy Ligi Polskiej i Ligi Narodowej w Galicji-Małopolsce*); M. Wójcik, *Józef Ptaś (1864–1942). Chłopski sędzia i poseł z Mszany Dolnej do Rady Państwa w Wiedniu*, „Sądcezanin” 2023, nr 1, s. 62–66. Szerzej literatura podana m.in. w aneksie nr 3 na końcu książki.

¹⁵ Działalność parlamentarną Józefa Ptasia udokumentował Jerzy Gaul, prowadząc badania w Archiwum Parlamentu w Wiedniu. Zob.: J. Gaul, *Polonika w Archiwum Parlamentu w Wiedniu. Archiwum Izby Posłów Rady Państwa 1861–1918 / Polonica im Parlamentsarchiv Wien. Archiv des Abgeordnetenhauses des Reichsrats 1861–1918*, Warszawa 2014 [patrz: indeks osobowy].

¹⁶ Jednocześnie trzeba przyznać, że te wnoszą mniej, jeśli chodzi o mszańskie etapy ich karier. Zob. dane biograficzne poszczególnych osób: dr Otmar Józef Bogulski (1876–1934), adwokat, zob.: J. Leśniak, *Nowa encyklopedia sądecka*, Nowy Sącz 2017, s. 75; R.K. Tabaszewski, *Adwokaci Nowego Sącza...*, s. 72–73; Stanisław Mardyla (1839–1916), sędzia powiatowy (kierownik), zob.: A.K. Banach, *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*, Kraków 2009, s. 285; Stanisław Panaś (1879–1940), sędzia orzekający, następnie adwokat i działacz społeczny, zob.: L. Łach, *Stanisław Panaś (1879–1940)*, „Zeszyty Odrzykońskie” 2014, z. 21, s. 34–36; dr Zygmunt Felicjan Przybylski (1876–1942), sędzia powiatowy, zob.: J. Jaros, *Przybylski Zygmunt Felicjan (ur. 1876)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, red. E. Rostworowski, Wrocław 1986, s. 111; Emanuel Winter (1858–1923), notariusz, zob.: W. Gawroński, *Słownik biograficzny wieliczian*, Wieliczka 2008, s. 192–193 (autor omawia wielicki etap życiorysu Wintera), M. Wójcik, *Emanuel Winter – notariusz, działacz społeczny i samorządowy*, „Nasz Przemysł” 2023, nr 9 (227), s. 41; Jan Wysocki (1846–1907), notariusz, zob.: E. Ciborska-Wojtas, *Księga limanowian. Biografie ludzi związanych z Ziemią Limanowską*, cz. 1, Limanowa 2006, s. 700–701.

¹⁷ *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850–1918*, t. 3: A–D, pod red. J. Michalewicz, Kraków 1999; *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18*, t. 3: E–Ż, pod red. K. Stopki, Kraków 2006–2015.

BIBLIOGRAFIA

Wykaz źródeł

I. Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

C.k. Ministerstwo Sprawiedliwości

sygn. 1/305/0/3 [Notariat i adwokatura. Galicja], nr: 62 – Jan Wysocki

sygn. 1/305/0/4 [Organizacja sądownictwa i zmiany w podziale terytorialnym], nr: 72 – Mszana Dolna

sygn. 1/305/0/5 [Akta osobowe sędziów], nr: 90 – Ludwik Dobrowolski; nr: 91 – Alfred Drożdżkowski, Karol Drószcz; nr: 118 – Stanisław Mardyla; nr: 120 – Andrzej Franciszek Megger; nr: 130 – Adam Pierzchalski; nr: 147 – Kazimierz Taborski; nr: 150 – Wilhelm Ursel

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK)

Akta hipoteczne Sądu Powiatowego (Grodzkiego) w Mszanie Dolnej, sygn. 29/3326/0/1 [Dokumenty hipoteczne CK Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej 1885–1918], sygn. 29/3326/0/5 [Protokoły założenia ksiąg hipotecznych], nr: 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166

Akta notariusza Emanuela Wintera w Mszanie Dolnej, [1896–1908], sygn. 29/3265/0

Akta notariusza Walerego Krawczyńskiego w Mszanie Dolnej, [1908–1924], sygn. 29/3266/0

Akta notariusza Jana Wysockiego w Mszanie Dolnej [1885–1895], sygn. 29/3264/0

Akta notariusza Adama Ziemińskiego w Mszanie Dolnej [1926–1951], sygn. 29/3174/0

C.K. Sąd Krajowy Wyższy w Krakowie, sygn. 29/438/0/1 [Akta prezydialne], nr: 12, 62–63, 95, 106, 107, 113, 115, 128

C.K. Sąd Powiatowy w Mszanie Dolnej, sygn. 29/3327/0

C.K. Starostwo w Limanowej, sygn. 29/234/3/0/22 [Akta ogólne w układzie numerowym]

Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych w Krakowie, sygn. 29/425/0 [Akta osobowe lekarzy, 14728 – dr Władysław Czapliński; nr: 21264 – dr Jerzy Odrobina]

Dyrekcja Robót Publicznych w Krakowie, sygn. 29/309/0/3/718 [Projekty nowego budynku urzędowego w Mszanie Dolnej]

Izba Notarialna w Krakowie, sygn. 29/1251/0/5 [Akta osobowe], nr: 288, 497, 510
Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, sygn. 29/318/0/2.2/221 [Kataster. Rejestr Spółdzielni i Stowarzyszeń. Odpisy akt sądowych rejestru handlowego dotyczące Spółdzielni i Stowarzyszeń – powiaty. Łap-Mu]
Kataster galicyjski, sygn. 29/280/0/10.1/1860 [Mszana Dólna (Mszana Dolna) in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Mszana dólna (Mszana Dolna)]
Naczelny Komitet Narodowy, sygn. 29/530/0/3.1 [Biuro Prezydialne], nr 511, sygn. 29/530/2.4 [Oddział dla Spraw Delegatów Galicji i Śląska], nr 293
Teki Antoniego Schneidra, sygn. 29/684/0/1/1098. [Materiały do encyklopedii krajoznawczej Galicji Antoniego Schneidra, hasła: Mst–Msz]
Zbiór fotograficzny, sygn. 29/670/0/-/3196 [Emanuel Winter, prezes Wydziału Rady Powiatowej w Wieliczce – fotografia portretowa]

Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Nowym Sączu (ANK–NS)

Akta zastępcy notariusza Emanuela Wintera w Limanowej [1895], sygn. 31/529/0

Archiwum Państwowe w Przemyśle (APP)

C.K. Gimnazjum w Przemyśle, sygn. 56/387/0/2.1 [Dokumentacja wyników nauczania], nr: 53, 54

Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Michała Archaniola w Mszanie Dolnej (AP–MD)

Flizak S., *Kronika Miasta Mszana Dolna* [lata 1345–1950], mps, Mszana Dolna [1966], [brak sygnatury]
Fundusz Cmentarny, [1914–1917; plan i korespondencja], [brak sygnatury]

Biblioteka Jagiellońska (BJ)

sygn. 9854 III – J. Krawczyńska, Opowieści rodzinne, [Dział Rękopisów]
sygn. 8642/III – W. Orkan, Bruliony listów Władysława Orkana z lat 1894–1930. T. 2, Bruliony listów z lat 1905–1913, [Dział Rękopisów]
sygn. 224649 III Do-Dżu 46 – Alfred Drożdżikowski, [1940]; sygn. 224649 III Kob-Kot 78 – Edward Sas-Korczyński, [1942]; sygn. 224649 III Pop-Pyż 72 – Zygmunt Przybylski, [1942]; sygn. 224649 V Gr 545 – Stefan Grzymała-Grudziński, [1896]; ygn. 224649 V Mu 749 – Stefan Muczkowski [1896]; sygn. 224651 V Kra-Kry 11 – Walery Krawczyński, [1924]; [Dokumenty życia społecznego; kolekcja nekrologów]

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie / Центральний державний історичний архів України, м. Львів (CDIAUL)

f. 146 – Namiestnictwo Galicyjskie, op. 25, spr. nr 151, 2605
f. 751 – K.k. Bauleitung des Justiz-Gebäudes in Lemberg / C.k. Zwierzchnie Kierownictwo Budowli Zarządu Sprawiedliwości we Lwowie, op. 1, spr. nr 1, 3–6, 7–8, 11, 17–18

Miejska Biblioteka w Mszanie Dolnej. Zbiory regionalne (MB–MD)

Illukiewicz O., *Kronika Mszany Dolnej*, mps, Mszana Dolna 2002

Summary

IMPERIAL-ROYAL DISTRICT COURT IN MSZANA DOLNA IN THE YEARS 1883–1914

Institution and People

The example of Mszana Dolna demonstrates that the location of administrative and judicial authorities in the second half of the 19th century was one of the sources and indicators of the growth of the locality. The establishment of small courts in smaller centers in Galicia was one of the potential factors in the development of places where the seats of these institutions were located. This was associated with prestige, the influx of officials and representatives of free professions, directing the population flow to the new district court center, and the need to rent premises for judicial matters. This also resulted in a direct increase in the income of local service providers. Equally important, officials employed in the emerging offices stimulated social development, becoming members of the social and political elite at the local, crownland, and in the case of Mszana Dolna, imperial level (Józef Ptaś).

In this context, the year 1883 was a pivotal point in the history of Mszana Dolna. Based on the regulation of the Minister of Justice dated 23 March 1883, after years of efforts, a district court was established. In another ministerial regulation dated 19 June 1883, it was announced that the newly established court in Mszana would start its official operations on 1 October 1883. This judicial institution was the most important among those established in Mszana Dolna in the years of Austrian rule. At the same time, both ministerial regulations preceded a series of events that significantly influenced the socio-economic development of Mszana Dolna. Already a year later, in 1884, a railway station was opened, and the position of a railway doctor was first created. In 1885, a fish canning factory belonging to the Czech entrepreneur Carl Warhank (1829–1900) was opened. The establishment of the district court was just one of several important factors contributing to urban development,

but it did not determine the permanent urbanization success. The urbanization factors included, among others, secondary schools and other administrative offices (e.g., the district office) that were not established in Mszana Dolna.

The main goal of this book is an attempt to monographically elaborate on the organization and functioning of the District Court in Mszana Dolna as a case study of a small court in Galicia. It was essential for me to present its functioning in the context of other public institutions in Limanowa County and in the crownland. I also attempted to present the multidimensional impact that the establishment of a judicial institution had on the development of the locality and the consequences of creating a new judicial district in the western part of Limanowa County at the turn of the 19th and 20th centuries, including directing a flow of people to Mszana Dolna who handled their affairs in the court. This contributed to the prestige and economic significance of the locality.

The chronological scope of this monograph covers the years 1883–1914, however I go back to the constitution of 4 March 1849, and the reforms of the 1850s – due to the transformations of the state (including the introduction of general courts in Galicia), and then to the many years of efforts to establish a district court in Mszana Dolna. The discussed period of 31 years concludes with the outbreak of World War I. The chosen dividing line is the establishment of the district structures of the Supreme National Committee in August 1914, justified by the need to conduct separate research on the judiciary in Mszana Dolna in the years 1914–1918 and then in the interwar period. The presented research is based on a broad source query and archives mainly stored in Warsaw, Krakow, and Lviv. In developing subsequent issues, I used available literature on the subject, which I list at the end of the book in the bibliography. Certainly, further research on local judiciary in Galicia will continue.

The work complementarily describes the judiciary apparatus, including notaries and lawyers, non-legal personnel, as well as the internal organization and functioning of the institution. Through the example of the chief judges, we can see how important the individuals at the helm of the institution were. In a separate chapter, I also present information about the construction of the court building in the years 1906–1912. In one of the annexes, I present 34 biographies of judges, assistants, notaries, and lawyers.

This book is not just a story about legal regulations and the judicial institution but an attempt to look at the local community from the perspective of the formation of modern society during the socio-political transformation of Austria-Hungary, in which the legal circles, including judges and notaries, actively participated. In this context, the significance of the establishing of a district court for the development of Mszana Dolna and its surroundings was multidimensional. I separately

present the legal community, including judicial officials, as the foundation of a new social class outside of the largest cities of Galicia – the local intelligentsia, emerging at the turn of the 19th and 20th centuries. I tried to give an account of non-professional activities of court officials in such a small community as Mszana Dolna, where their role was undoubtedly significant – they constituted the nucleus of the local intelligentsia. An important manifestation of this was the involvement of the legal community in socio-cultural activities in the area under jurisdiction of the Mszana district court.

One of the central figures in this monograph is the already mentioned Józef Ptaś – a judge from 1904 and the chief judge of the district court from 1905. In the years 1907-1918, he was twice elected to the Austrian State Council in Vienna, actively representing his constituency and political party.

Although the monograph constitutes a case study of a small court in Galicia, it shows its functioning against the background of the administrative and institutional environment of the district, and its conclusions can also be extended to many other places in the crown land. As already mentioned, I also want to join the discussion about the significance of introducing administration in the Galician period, in this case, the institution of the judiciary, taking into account its consequences for the population of the district. I believe that my book will be a valuable contribution to research on local judiciary in the Austrian partition. For me, an important occasion this year (2023) is the 140th anniversary of the establishment of the District Court in Mszana Dolna and its official inauguration.

Keywords: Habsburg Monarchy, Galicia, Poland, 19th and 20th century, history of the institution, history of towns and villages

Tłumaczenie: Piotr Art

Zusammenfassung

KK-BEZIRKSGERICHT IN MSZANA DOLNA IN DEN JAHREN 1883–1914

Institution und Menschen

Am Beispiel von Mszana Dolna kann nachgewiesen werden, dass die Gründung der Verwaltungs- und Rechtsprechungsorgane in der zweiten Hälfte des 19. Jh. eine der Quellen sowie eines der Anzeichen der Stadtentwicklung war. Die Errichtung der kleinen Gerichte in den kleineren Ortschaften Galiziens war nämlich einer der potenziellen Faktoren der Entwicklung der Städte, in denen diese Institutionen ihren Sitz hatten. Dies verband sich nicht nur mit einem Prestige, sondern auch mit dem Zustrom der Beamten und Freiberufler, mit der Steuerung des Bevölkerungstroms ins neue Gerichtsbezirkszentrum sowie mit der Notwendigkeit der Miete der Räume, die nun als Geschäftsstellen der Gerichte funktionieren sollten. Es verwundert also wenig, dass dies auch mit dem Einkommensanstieg der lokalen Dienstleistungsanbieter verkoppelt war. Nicht weniger wichtig war die Tatsache, dass die in den entstehenden Ämtern eingestellten Beamten die soziale Evolution vorantrieben, indem sie an der Erschaffung der gesellschaftlichen und politischen Elite auf der Regional- und Landesebene – und im Fall von Mszana Dolna auch auf der einzelstaatlichen Ebene (Józef Ptaś) – teilhatten.

In diesem Kontext war das Jahr 1883 in der Geschichte von Mszana Dolna durch ein relevantes Ereignis gekennzeichnet: Anhand der Verordnung des Justizministeriums vom 23. März 1883 wurde nach jahrelangen Versuchen das Bezirksgericht gegründet. In der nächsten Verordnung vom 19. Juni 1883 wurde bekanntgemacht, dass das neu gegründete Gericht von Mszana ab dem 1. Oktober 1883 funktionieren sollte. Diese Einrichtung gehört zu den wichtigsten Institutionen, die durch die österreichischen Behörden zur Zeit der Teilungen Polens in Mszana Dolna ins Leben gerufen wurden. Gleichzeitig bildeten die beiden Verordnungen den Auftakt

zu einer ganzen Kette der Ereignisse, die die sozial-wirtschaftliche Entwicklung von Mszana Dolna in großem Maße beeinflussten. Bereits ein Jahr später (1884) wurden nämlich die Eisenbahnstation eröffnet sowie die Stelle des Bahnarztes organisiert. Im Jahre 1885 wurde die zum tschechischen Unternehmer – Carl Warhanek (1829–1900) gehörende Fischkonservenfabrik errichtet. Zwar war die Entstehung des Kreisgerichtes einer der bedeutsamen stadtbildenden Faktoren, aber sie garantierte noch keinen dauerhaften Erfolg im Stadtbau. Dazu kommen doch noch Oberschulen und andere Verwaltungsämter, die es in Mszana Dolna nicht gab (z. B. Landratsamt).

Die vorliegende Monographie verfolgt das Ziel, zu beschreiben, wie das Bezirksgericht in Mszana Dolna als eines der kleinen galizischen Gerichte funktionierte. Von großer Relevanz ist die Darstellung dessen Funktionieren im Kontext der anderen öffentlichen Einrichtungen nicht nur im Kreis Limanowa, sondern auch im Kronland. Außerdem wurde der Versuch unternommen, den multidimensionalen Einfluss der Institutionserrichtung auf die Entwicklung der Ortschaft sowie die Folgen der Gründung des neuen Gerichtsbezirks im westlichen Teil des Landkreises Limanowa an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert zu schildern, wodurch der Zustrom der Bevölkerung nach Mszana Dolna gesteuert werden konnte, um dort ihre Gerichtssachen zu regeln. Dies trug wiederum zur Erhöhung des Prestiges sowie der wirtschaftlichen Bedeutung des Ortes bei.

Was den im vorliegenden Buch in Betracht gezogenen Zeitrahmen anbelangt, so umfasst er die Jahre 1883–1914, wobei auf die Verfassung vom 4. März 1849, auf die Staatsreformen aus den 1850er Jahren (u. a. Einführung der ordentlichen Gerichtsbarkeit) und schließlich auf die jahrelange Versuche der Gründung des Kreisgerichts in Mszana Dolna gelegentlich zurückgegriffen wird. Der zu beschreibende Zeitraum wird mit dem Ausbruch des Ersten Weltkrieges (1914–1918) beendet. Die so gewählte Zäsur bildet die Gründung der Landkreisstrukturen des Hauptnationalkomitees (poln. Naczelny Komitet Narodowy) im August 1914, was durch die Notwendigkeit der Erforschung des Gerichtswesens von Mszana Dolna sowohl in den Jahren 1914–1918 als auch in der Zwischenkriegszeit untermauert wird. Die dargestellten Forschungsergebnisse basieren auf den archivalischen Quellen, die zurzeit in Warschau (Warszawa), Krakau (Kraków) und Lemberg (Lwów) verwahrt werden. In der Bearbeitung der einzelnen Fragen wurde die zugängliche Fachliteratur gebraucht, deren Positionen im Literaturverzeichnis aufgelistet wurden. Künftig entstehen mit Sicherheit die weiteren Publikationen, in deren Fokus das lokale Gerichtswesen in Galizien steht.

In der Arbeit wurde detailliert auf die Beschreibung des rechtsprechenden Organs (auch der Notare und Anwälte), des Personals sowie der inneren Organisation

und des Funktionierens der Institution eingegangen. Am Beispiel der Gerichtsleiter macht sich bemerkbar, wie wichtig für die Einrichtung der Mensch ist, der dieser Institution präsidiert. Im separaten Kapitel werden auch die Informationen zum Thema der Erbauung des Gerichtsgebäudes in den Jahren 1906–1912 gesammelt. In einem der Anhänge befinden sich 34 Biogramme der Richter, Richtersadjunkten, Notare und Anwälte.

Das vorliegende Buch versteht sich aber nicht nur als Erzählung von Rechtsvorschriften und von einem Rechtsprechungsorgan, sondern es soll auch als Publikation betrachtet werden, in der die lokale Gesellschaft im Lichte der Entwicklung einer modern denkenden Bewohner Österreich-Ungarns in der Zeit der sozial-politischen Transformation dargestellt wird. Hierbei sei jedoch zu bemerken, dass das Juristenmilieu – insbesondere die Richter und die Notare – an den sozialen Prozessen der damaligen Gesellschaft gern teilnahmen. In diesem Zusammenhang war die Relevanz der Gründung des Kreisgerichtes für die Entwicklung von Mszana Dolna sowie für dessen Umland multidimensional. Somit wird das Juristenmilieu samt den richterlichen Beamten als Fundament einer neuen, sich an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert herausbildenden Gesellschaftsschicht – Intelligenz – in der galizischen Provinz gesondert dargeboten. Überdies wird versucht, die außerberufliche Tätigkeit der Gerichtsbeamten zu schildern. Zweifelsohne dürfen sie als Kern der lokalen Intelligenz angesehen werden und ihre Rolle in der so kleinen Gesellschaft von Mszana Dolna war bestimmt nicht unbedeutend, was sich in ihrem Engagement für die sozialen und kulturellen Aktivitäten auf dem Gebiet des Gerichtsbezirks von Mszana Dolna manifestierte.

Im Brennpunkt der vorliegenden Monographie steht u. a. Józef Ptaś, der seit dem Jahr 1904 als Richter des bereits erwähnten Gerichts tätig war. Ab dem Jahr 1905 präsidierte er dieser Institution. Zweimal wurde er in den Jahren 1907–1918 zum Mitglied des österreichischen Reichsrates in Wien erkoren, in dem er aktiv mitarbeiten sowie seinen Bezirk und seine politische Fraktion vertreten konnte.

Zwar ist das Buch als Fallstudie zu einem kleinen Gericht in Galizien anzusehen, aber es schildert auch dessen Funktionieren vor dem administrativen und institutionellen Hintergrund des Landkreises. Die Schlussfolgerungen konvergieren wiederum mit den vielen anderen Gerichten im Kronland betreffenden Untersuchungsergebnissen. Wie bereits erwähnt, möchte ich dadurch am Gespräch zum Thema der Bedeutung der Einführung der Verwaltung in Galizien teilnehmen. Hierin handelt es sich um ein Rechtsprechungsorgan sowie um die Folgen dessen Gründung für die Bewohner des Landkreises. Ich bin überzeugt, dass mein Buch einen wesentlichen Beitrag zur Analyse des lokalen Gerichtswesens auf dem

österreichischen Teilungsgebiet leistet, zumal das 140. Jubiläum der Gründung des Bezirksgerichtes in Mszana Dolna im Jahre 2023 gefeiert wird.

Schlüsselwörter: Habsburgermonarchie, Galizien, Polen, 19. und 20. Jahrhundert, Geschichte der Institution, Geschichte der Städte und Dörfer

Tłumaczenie: Piotr Owsinski

1 października 1883 r. Sąd Powiatowy w Mszanie Dolnej rozpoczął swoje czynności urzędowe. Zmieniło to zasadniczo pozycję miejscowości w podziale administracyjno-sądowym w Galicji. Niniejsza książka to jednak nie tylko opowieść o przepisach prawa i o instytucji sądowniczej, lecz także próba spojrzenia na lokalną zbiorowość z punktu widzenia tworzenia się nowoczesnego społeczeństwa w okresie transformacji społeczno-politycznej Austro-Węgier, w którym środowisko prawnicze, w tym szczególnie sędziowie i notariusze, brało aktywny udział. W tym kontekście znaczenie utworzenia sądu powiatowego dla rozwoju Mszany Dolnej i okolic było wielowymiarowe. [...] Naturalnie ukształtowało to powstawanie nowego centrum w zachodniej części powiatu limanowskiego.

z Zakończenia

Czytelnik otrzymuje pełny obraz powstania i działalności Sądu Powiatowego w Mszanie Dolnej w latach 1883–1914 i to nie tylko w wymiarze organizacyjnym oraz jurysdykcyjnym, ale także z szerokim tłem aktywności jego sędziów w życiu publicznym zarówno miasta, jak i Galicji jako kraju koronnego monarchii.

z recenzji prof. dr. hab. Andrzeja Dziadzi, UJ

Publikacja wnosi wiele nie tylko ciekawych, ale przede wszystkim ważkich ustaleń, które pozwalają rozszerzyć wiedzę na temat badanego miasta, jak również administracji sądowniczej okresu galicyjskiego.

z recenzji dr. hab. Konrada Meusa, prof. UKEN

Michał Wójcik – ur. 1992 r., polonista, ekonomista i badacz regionalista z Mszany Dolnej. Autor publikacji naukowych i popularnonaukowych na temat dziejów Mszany Dolnej oraz jej okolic. Twórca projektu cyfrowego „Mszana Dolna na starych fotografiach”. Członek stowarzyszeń, m.in. Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego – oddział Mszana Dolna i Towarzystwa Polsko-Austriackiego – oddział Nowy Sącz.

<https://akademicka.pl>

